

svojim izmišljenim i “skepanim” svjetonazorima, kao centralni moment obreda plodnosti, novih godina i prijelaza, koriste vatru.

Umjesto zaključka, citiram dio autorova “Prologa” (str. 155): “Prisjećajući se Heraklitove misli da *ovaj svijet isti za sva bića nije uredio nitko od bogova i nitko od ljudi, nego je uvijek bio, jeste i bit će vatra vječito živa, koja se s mjerom pali i mjerom gasi*, čini se prihvatljivim i kaldejsko učenje (...) po kojem će ovaj vrli svijet biti (...) ognjem uništen da bi opet bio obnovljen. A do tada...”.

A do tada – čitajte *Igre oko vatre*.

Tanja Bukovčan

Tomo Vinšćak, Tibetski buddhizam i bön, Ibis grafika, Zagreb 2011., 140 str.

Iako tematika kojom se bavi knjiga *Tibetski buddhizam i bön* nije nepoznata ni neobrađena u svjetskoj literaturi, na hrvatskom jezičnom području nema mnogo autora koji su o toj temi pisali iz prve ruke. U pisanju ove knjige njezin se autor prvenstveno služio relevantnom literaturom, no nesumnjivo je da su terenska iskustva te proučavanje pojava u neposrednom kontaktu s Tibetom i Tibetancima bili vrlo bitni za njezin nastanak. Namjera autora bila je, čini se, domaćoj publici, kako stručnoj tako i laičkoj, predstaviti osnove tibetskog buddhizma i böna te njihovo mjesto u svjetskoj civilizaciji.

Na početku, autor nas upoznaje s likom i djelom Siddharte Gautame – Buddhe i piše kako je iz dostupnih izvora zapravo teško zaključiti kako se točno buddhistička zajednica razvijala nakon Buddhine smrti i odlaska u *parinirvanu*. Njegovi prvi učenici nastavili su prenositi učenje usmenim putem – pamtili su riječi, ponavljali ih, proširivali te nakon toga skupili u kanonske tekstove, koji su kasnije na saborima pročišćivani, a isto tako su pokušali utvrditi i redovničku disciplinu. Buddhizam se kao novi vjerski pokret javlja potkraj 5. stoljeća p.n.e. u sjeveroistočnoj Indiji koja je tada bila političko i kulturno središte cijelog indijskog potkontinenta. U vremenu koje slijedi nastaju škole buddhizma – autor detaljno opisuje Hinayanu (južni buddhizam, malo vozilo) i Mahayanu (sjeverni buddhizam, veliko vozilo), koja se dalje dijeli na tantrički buddhizam, zen i tibetski buddhizam. U početku su kanonski spisi bili pisani samo na lokalnim jezicima kako bi bili razumljivi širem krugu ljudi koji nisu razumjeli sanskrt, jer je tada, kao i danas, to bio jezik bogova koji su poznavali samo brahmani. No, kakvo god bilo Buddhino izvorno učenje, ne postoje sumnje u osnovna učenja buddhizma, a njihova je bit sadržana u *Propovijedi o pokretanju kotača dharme*, u kojoj se nalaze četiri plemenite istine i plemeniti osmerostruki put, koje su sve buddhističke škole prihvatile kao temeljnu vrijednost. Tibetski buddhizam, kao treća grana Mahayane, nastaje u 8. stoljeću, a danas je raširen, osim u Tibetu, i u Nepal, Bhutanu, Mongoliji te u Republici Burjatiji na Bajkalskom jezeru. Autor

polazi od pretpostavke da je uloga buddhizma u Tibetu vjerojatno jednaka ulozi buddhizma u ostalim azijskim zajednicama, ali da na Tibetu buddhizam djeluje u okviru znatno različitog društvenog konteksta. Upravo je taj element vrlo bitan za sva antropološka istraživanja tibetskog buddhizma i böna. Autor nastoji definirati ulogu tibetskog buddhizma u životu svakog Tibetanca, bio on laik ili redovnik. U knjizi se, tako, tumače redovnička ortodoksna učenja, no naglasak je ipak na religijskoj praksi tibetskog puka. Upravo pučki oblici tibetskog buddhizma nose u sebi tisućljetnu mitološku i religijsku baštinu tibetskog naroda, svu povijest i bogatstvo obreda, običaja i vjerovanja Tibetanaca. Neka od vjerovanja vuku korijene iz predbuddhističke povijesti Tibeta, a često se smatra da su zajednička i ostalim narodima u tibetskom okruženju, poglavito onima u Indiji, Kini, Mongoliji te Perziji. Autor dalje navodi da su obrede koje i danas nalazimo u Tibetu, u prošlosti Tibetanci dijelili s ostalim narodima na prostoru Azije, ali su se ti obredi s vremenom izgubili ili se transformirali do neprepoznatljivosti. Stoga on zaključuje da su Tibetanci sačuvali neke obrasce važne za kulturnu povijest čitavog čovječanstva.

U daljnjim poglavljima, autor opisuje hijerarhijsku strukturu sustava duhovnih i svjetovnih vođa u Tibetu te više pažnje pridaje analizi četiriju najvažnijih škola tibetskog buddhizma – Nyigma, Sakya, Kagyu i Gelug. No, prema mojem mišljenju, ono po čemu je ova knjiga jedinstvena najvidljivije je u poglavljima u kojima autor, nakon pomnog uvoda, pregleda i klasifikacije pojmova važnih za buddhizam, opisuje stvari koje je osobno vidio i zabilježio, ponajviše u pokušaju da pronikne u smisao događanja oko hodočašća na svetu goru Kailas. Sveta gora Kailas, visoka gotovo 7000 metara, nalazi se u zapadnom Tibetu, u blizini granice s Nepalom i Indijom. *Neykhor* (hodočašće) na tibetskom znači obilaženje svetih mjesta koja mogu biti samostani, planine, rijeke, jezera, stupe ili drveće. Vjerski život Tibetanca sastoji se od kruženja od jednog svetog mjesta do drugog, a želja svakog Tibetanca ili Indijca je da barem jednom u životu hodočasti na Kailas. Kako su mu sami Tibetanci rekli, najvažnije je da postoji dobra karma nekog pojedinca te da mu se tek tada može ispuniti želja da dosegne Kailas. Vjeruje se da onaj tko napravi trinaest obilazaka oko Svete gore postiže visoki duhovni rang i njemu je dozvoljeno da napravi unutarnju *khorr* koja vodi do južne stijene Kailasa. Smatra se da rijetki hodočasnici koji za života naprave stotinu i osam obilazaka oko Kailasa odlaze ravno u nirvanu i prestaju biti vezani za svjetovne stvari. Pravovjerni Tibetanci rade tri ili trinaest krugova oko Kailasa i jezera Manasarovar, a neki pobožniji hodočasnici prijeđu *krug poniznosti* oko Manasarovara za otprilike dvadeset i osam dana, a oko Kailasa za petnaest dana. Također saznajemo da neki Tibetanci prave *khorr* oko Kailasa u jednom danu, a bogati ili bolesni koji ne mogu raditi *khorr* upošljavaju prosjake ili kineske radnike da to naprave umjesto njih i za to im plaćaju novcem ili namirnicama. Također se vjeruje da jedna *khorr* oko Kailasa briše grijeh za jedan život, trinaest krugova briše grijeh jedne *kalpe*, a stotinu i osam *khorr* osigurava nirvanu u ovom životu.

Posljednja poglavlja knjige posvećena su staroj tibetskoj religiji böñ, o kojoj ima vrlo malo dostupne literature, a u Hrvatskoj do sada nije bilo autora koji su se bavili tom temom. Početkom 20. stoljeća pojavio se problem definiranja i klasificiranja te religije jer je teško bilo utvrditi vrijeme i mjesto nastanka böña kao i sam sadržaj tog vjerskog sustava. Većina je autora smatrala da se radi o religiji

koja je bila prisutna na Tibetu prije pojave buddhizma. Kako autor dalje navodi, zbog nedovoljnog poznavanja te religije, često su joj pridavali šamanistička obilježja pa su zato sva saznanja o tom vjerskom sustavu u Tibetu bila prilično tajnovita. Neke zablude prenošene su gotovo sve do 21. stoljeća, a jedan od problema bio je i u samom nazivu bön. Naime, nazivi bön i bönpo javljaju se na tim prostorima puno prije nego što je buddhizam došao iz Indije, a autor objašnjava kako je pouzdano utvrđeno da su termini bön i bönpo preživjeli dolazak buddhizma i do danas opstali u tibetskom jeziku i kulturi. Pojavom buddhizma, bön kao prebuddhistička religija počinje gubiti na značaju. Kada tibetski kralj Trisong Detsen u 8. stoljeću uvodi buddhizam u Tibet, iz političkih razloga ukida bön. Pretpostavlja se da je prvotni bön ili izgubljena religija bio dominantan na prostoru Azije prije dolaska buddhizma. Ta se religija dijelila na crni bön – koji je prakticirao ono što bismo mogli nazvati crnom magijom – i bijeli bön – bliži buddhizmu. Danas, bön je mješavina vjerovanja koja se razlikuju kako od izvornog böna, tako i od izvornih buddhističkih učenja. Autor zaključuje kako su se pripadnici böna žestoko opirali dolasku buddhizma, ali su na kraju ipak bili primorani na suživot s njim te su pritom izgubili dio svoga identiteta.

Ova će knjiga, u svakom slučaju, biti vrijedan doprinos proučavanju antropologije religije, a kao udžbenik bit će i neizmjerena pomoć studentima etnologije, antropologije, kao i orijentalnih studija. I širem će krugu čitalačke javnosti zasigurno biti zanimljiva, posebice zbog aspekta etnologa na terenu koji provodi određeno vrijeme živeći s pripadnicima nekog naroda kako bi mogao što bolje objasniti viđene kulturne i religijske pojave.

Tibor Komar

Goran Pavel Šantek, *Anthropos religiosus: antropološko-religijski ogledi*, Ibis grafika, Zagreb 2011., 117 str.

Kao rezultat višegodišnjeg zanimanja za odnos između antropologije i religije te više objavljenih radova o toj tematici Šantek neposrednu motivaciju za pisanje navedene knjige, kao prikaza i komentara (u formi više ogleda), nalazi u potrebi da čitatelje (prije svega studente) upozna s poviješću teorijskih i metodoloških dosegâ u formiranju antropologije kao akademske i institucionalizirane znanstvene discipline. Autor naglašava da pojam “antropologija” koristi za socijalnu ili kulturnu antropologiju koja se bavi društvom i kulturom, a polazi od empirijskih spoznaja dobivenih terenskim istraživanjima i komparativnog pristupa razmatranju svojih tema, svjestan da trebaju biti sagledane u globalnom kontekstu. Već u “protoantropološkom” razdoblju utemeljena kao holistička znanost, po mišljenju autora, “najsnažnije” zagovornike nalazi u radovima K. Marxa. M. Webera i E. Durkheima, iako navodi cijeli niz autora i mislilaca, od antike do 19. i 20. stoljeća, koji su doprinijeli razvoju antropologije kao “znanstvenog proučavanja društva i kulture” (str. 4), odnosno, “kritičke znanosti o čovjeku, društvu i kulturi” (str. 8).